ГОРДІЙКО

Пам'ятаю — били довго.

— Скажеш?

— Дядечку, єй-бо, не знаю.

— Смали, Трохиме!

Пужално тріснуло, і Трохим саданув кулаком прямо в ніс.

— У-ех!..

Стало солоно в роті, і, коли я закрився рукою, тепле й липке заслизило між пальцями.

"Хай приб'ють — не скажу",— було моє тверде рішення. Я перестав верещати, ослаб. Не своїми, чужими губами хапав повітря. Хапаючи, ойкав... Потім — нічого не пам'ятаю.

... Прокинувся я на оборі. Пахло гноєм і прілою соломою. Місяць сміявся вгорі. Було холодно — провесна. Вперше я помітив, що місяць уміє сміятися. Він завжди був лагідним, трохи веселкуватим, але таким лагідним. Сьогодні ж місяць перекривив рота, ошкірився й регоче точнісінько, як той Яшка Щур, що його дражнять "заячою мордою".

І раптом болючими цвяшками встрельнуло по всьому тілі — не шкодуючи, бив Трохим. А колись ще було?..

Ага, теж навесні... Я порізав готову підошву, і батько бив ремінцем... Батько бив, а тепер чужі!..

Солома тепла — зогрілася підо мною. Хочу згорнутися — знову гарячі цвяшки. Довго дивлюся на місяць і, шморгаючи носом, починаю чомусь цілувати свої руки.

А місяць — так настирливо, чужинно...

— Ти що тут?

— Дядечку...

Серце з переляку зупинилося.

— Ну-ну, нічого, йди... там мати шукає... — це чередник Хведь, про якого казали, що він буде моїм батьком.

— Ну, чого ж ти? Вставай!

Бородате обличчя схилилося наді мною й дихнуло свіжим хлібом.

— Били?

— Би... — я не міг скінчити. Я хотів сказати, що він дуже хороший, цей бородатий Хведь, і що від нього хороше пахне хлібом. Але не сказав.

Хведь взяв мене на руки й поніс через сад. Пересиливши біль, я спитав:

— А де мама?

Хведь не чує. Хведь взагалі скупий на слова. Краще мовчати... Ось зараз мати кинеться до мене:

— Гордійку!

Більше нічого, тільки таке просте й глибоке:

— Гордійку.

Мабуть, сказати більш нічого... Плакати буде. Це трапляється часто, це не вперше. Тоді жалість лоскоче, вилизує моє горло, видушує сльози.

— Гордійку,— це все, і в цьому все.

Але я не заплачу, ні. Колись, пам'ятаю, конюх Степан бив свою матір, і вся челядь повилазила з вікон і дверей дивитися. Пам'ятаю, моя матір шарпнула мене за плече й кинула до сіней:

— Отакі ви всі, бузувіри! — сказала.

Обличчя в неї було суворе й зовсім чуже, навіть вороже. Зрозуміти тоді було трудно, але я відчув. Я не заплачу, ні!

Хведь обережно поклав мене на лавку й зараз же зник.

— Гордійку...

Залоскотало в горлі. Поспішаючи, щоб не заплакати, я зараз же все розповів. Били за те, що хтось у панських покоях розтрощив велику скляну ляльку, а шматочок скла тріснув по лобі "паничика" й розсік йому брову. Це зробив я, але ніхто не знає. Думали тільки, що я. Я ж ходив гратися до старших панських дітей, я все знаю, що робиться в покоях. Я давно це задумав. Вислідкував, коли няньки не було в кімнаті... але ж я не хотів "паничика" покалічити. Я втік через контору. Ніхто не бачив і не знає. Це було ще вдень, а піймали надвечір і били. Хотіли, щоб виказав — нікого не виказав. От і все.

— Нащо ж ти, сину?

— А нащо пан тобі морду?..

— Гордійко! — сякала носа в спідницю, значить — плаче.

Ганчірки були холодні. Мокрими ганчірками мене обкладала.

— А знаєш, сину, Діянку теж били. Думають, вона... лапами сперлася...

Пригадую — справді в кімнаті крутилася Діянка. Бідна патлата Діянка!

Ненавиджу місяць.

Мати вранці хотіла бігти на село до стражників скаржитися на Трохима й Левка. Порадили не робити: ще гірше буде. А коли довідався Трохим, застукав її після обіду в сінях. Зашамотались, забубоніли. Тремтять двері.

— Цсс! Не кавкни мені!

Мати присягається. А я лежу на печі, все чую.

Тремтять двері — щось тріснуло.

— Та не рви ж... Однісінька хустка.

— Спробуй тільки... Заспіваєш тоді... Помні!

Хочу зірватися, пошматувати, загризти на смерть кирпатого. Не можу. Злість і безсилля обценьками беруть голову. Виступає піт.

— Ма-а-мо! — кидаю зойком у двері.

А далі — туман...

Ідуть дні над економією, проповзають через закурену батрацьку кухню й поспішно тікають. В кухні сум. Душно на печі. Піч гаряча — цілий день вогонь. І вогненним жаром обсипає регіт, коли позбираються обідати.

До мене забігає сільський фершал, дає пити щось терпке й намащує синяки. Іноді покаже бороду Хведь.

— Ну що? — гляне ласкаво й дихне хлібом.

— Нічого.

Подивиться і злізе.

Мати вдень рідко наглядає. У неї багато роботи. Мати вночі сидить наді мною. Я часто бачу в ногах її темну скам'янілу постать.

Коли челядь розходиться і в кухні стає тихо, я замотуюся з головою в рядно й вигадую собі.

Я — герой!

Смердить у кухні горшками, помиями, розпареною кожушиною, але в цьому куточку на печі я руйную велетенські палаци, літаю на коні через таємні ліси, б'юся з цілою сотнею Трохимів.

Я — герой!

Я обережно підкрадаюся до Трохима. Він спить. Ніч. Тиша. Ніхто нічого не знає, не бачить... Я беру ножа і — раз по горлі!

Рядно тремтить... Я так захоплююся, що насправжки шарпаю рядно, наче в руці ніж.

Трохима зарізано. Хай тепер шукають. Будуть бити — нічого не виб'ють.

Ось я тікаю: кінь піді мною кращий від панського жеребця, а за мною погоня, а за мною горить економія!..

І далі клубочком, перекотиполем буйні уяви-думки, гарячі, як піч...

Там, де плющем розчісаний мур, я стою. В руках рушниця. Прямо на ґанок виходить пан. Бах — і нема. Вереску, гомону скільки! Трохим перелякано упав навколішки, труситься переді мною.

Ех, на коней, до лісу!

... А в покоях лежить "паничик" із побитою головою... Ця думка всі інші одштовхує, і ніяк не можна від неї втекти.

Ну і добре — хай лежить.

— Гордійку! — з-під печі мати гукає.

Скидаю рядно. Мати пошепки:

— Захворіло панича, бояться, щоб не вмер... Лікар щодня із городу їздить...

— Ну?

— А Діянку окоман шукає, застрелити хоче, а Діянка десь забігла, чує...

Зойкнула клямка на дверях — Трохим.

— Т-ааак... — і сплюнув.

Мати швидше до печі.

— Та-а-к... Чого ж це ти зашамоталася? Думаєш, підслухав? Думаєш, що й так не знаю? Ах-ха-ха!..

Я під рядном. Чую, як стукає в голову серце.

— Мотре, йди сюди.

В сінях говорили щось довго й тихо. Я не розчув, але мати нічого не сказала.

Я знаю, мені мати обіцяла купити до сповіді кашкета, а я попрошу ще ножика-дзиганика — дудочки з очерету різати. Я вигострю ножика. Яшка Щур уміє добре гострити. А тоді...

Плямкали, ковзались по хаті Трохимові погрози, човгали під моє рядно, а я гострив ножика-дзиганика й солодко мріяв: заріжу, заріжу Трохима.

— А чому ти, Гордійку, богу не молишся? Ніколи ж не бачу,— мати сидить наді мною і шкрябає в голові.

Мовчу. Хочу відповісти й не можу. Не знаю, як відповісти. У мене настирлива думка: чого ще чіпляється Трохим? Чого мати мені нічого не каже? Боїться мого завзяття?..

Я про це думаю вже кілька день і не можу збагнути.

— Не молишся богу, от за це нас бог і карає, сердиться бог,— тихенько розтягує мати над моїм вухом і тихенько цілує.

Я зриваюсь, одштовхую її руки і — в куток під рядно.

— Тю... божевільний!..

Мати довго сидить наді мною, дорікає. Каже, що колись — таки на каторгу піду.

Чого не вірить? Чого не каже?

Але я вже не хочу про це думати: весна-бо прийшла запашна, весела, і треба ножика купити.

— Мамо, купіть мені ножика, такого, як у Яшки.

— Добре... А ти мені вставай швидше та до сповіді йди... Вербна кінчається.

Я сповіді боюся. Торік ледве промимрив щось під темним, важким покривалом, а на причасті вдавився. Тому й відтягую, не хочу вставати.

А на дворі весна щодня припадає до шибок, дзвенить, сміється...

Головне — треба попові правду казати. Це найперше. Але тоді, принаймні, не буде, може, так ізгадуватися "паничик", гріха не буде. Потім — піп же не викаже, потім — я ж не хотів "паничика" покалічити...

Так і скажу.

Тих днів весняних, що наспівали півні, що настругав дзиґаником розхристаний Яшка Щур, вже не буде. Хочеться вхопити рукою шматочок неба або тертися щокою об теплий замшілий паркан.

Я сп'янів — мене лиже Діянка. Вона перша зустріла мене надворі, бо я пішов куточками, поза будинки (боявся до людей). Патлата, моя неповинна спільниця, тепер найближча, найдорожча — двигуном ходять ребра, і рожевий шмат із горла, мов на пружині.

З цього дня ми з нею не розлучалися. Я крав на кухні все, що міг, таскав моїй безжурій коханці, а потім ми гасали з нею по берегах, обоє вільні, обоє — сміх дзвінкий.

Вона й до церкви мене проводила. Але звідти сторож пугнув дрючком.

В церкві (пам'ятаю, як зараз) мене не було. Хтось чужий, маленький стояв, боязко озираючись, а на нього з усіх боків суворо дивилися святі.

Дорослі дядьки чемно й тихенько підходили по черзі, і я між ними такий непомітний і безсилий, а в руці муляє мокрий від поту мідячок.

Хтось легенько підштовхнув іззаду, і мене закутали чорним.

Я сказав усе, як думав. А коли вернувся додому і згадав, боязко стало.

— Чий же ти такий? — питав мене піп.

— Мотрин,— сказав я, бо так всі мене звали.

Непокій вщух другого ж дня, коли причащався. Навіть приємно було: піп видався мені на цей раз добрим та ласкавим.

На перший день свят несподівано з'явився батько. Тоді якраз челядь розговлялася, і безтурботний шум бився об стіни, об вікна, а я пильно стежив за Трохимом (ворог — треба стежити). Я вже знав, що не буде того, про що мріялося на печі, і вигадував новий спритніший злочин.

І раптом — на порозі батько.

Шум шугнув під стіл, зачаївся... Мати зблідла.

Мій батько вже два роки блукав десь далеко. На людях чутка була, що від гіркої згорів. Про нього вже стали забувати, і тому його несподіваний появ приголомшив усіх.

— Христос... — моргнув батько металевими очима й почав незручно слинити мої щоки. П'яний. А потім сів тихенько в куточку й плакав, поки всі не розійшлися. Не хотів мене пускати. Горнув до себе, стискував і, цілуючи, невиразно шепотів:

— Синочку мій, бачиш... я твій батько, я — сукин син...

Щось силкувався сказати важливе, але тільки головою мотав.

— Нате вам крашанку, тату,— підстрибнув я до нього непевним цвіркуном.

Він підвівся, беззвучно зібрав зморшки обличчя до сміху — і впав. Покликали людей. Батько спочатку одбивався, кричав на всіх, а потім раптово затих. Облили водою, кинули під шопу.

Але над вечір — вереск на всю економію. Глянули — батько на шопі, скуйовджений, руками розмахує...

— Злізай по драбині. Ось драбина! — загули внизу, метушаться.

— Мотре! — з шопи зарізаний голос,— Мотре, я зараз літати буду!

Мати руки заломила, благає злізти, а довкола регіт.

— Мотре! — посковзнувся й оберемком на землю.

Я пам'ятаю кров з-під його вуха й перекручену набік голову. Це було, як сон... А потім прибіг пан, за ним гості. Серед гостей піп.

Коли одвозили батька до фершала, піп торкнув мене за плече й лагідно спитав:

— Це ти Мотрин?

Я йому нічого не відповів, бо в цей момент Діянка нюхала кров і махала язиком по землі.

Через кілька хвилин нас обох, мене і матір, покликали до пана, просто до скляного балкону, де сиділи всі гості. Пан поволі підійшов, поволі вийняв три карбованці і сказав:

— Щастя ваше, що панич поправляється. Я знаю все. Зараз же манатки на плечі, і щоб через п'ять хвилин духу вашого тут не було! Марш-ш!

Я все зрозумів. Глянув на попа, але він щось пив із великої чарки й лагідно мружився до сусіди.

— Гордійку... — і заголосила.

З накипом терпкої злоби покидав я разом із своєю патлатою коханкою страшний двір, а ворог Трохим, зібравши хлопців, з реготом

бив у порожнє відро, грав прощального марша. Навіть Яшка Щур захльобувався від сміху.

За брамою Діянка зупинилася. Стоїть, хвостом мете.

— Діянко, на-ту!

Одвернулась — зрадила.

А над селом великодні дзвони — вздовж, і впоперек, і в розлогу весняну далечінь...

Харків, 1924, січень